

ОСТАЦИ ИКОНОСТАСА СТАРЕ ЦРКВЕ У КОЖЕТИНУ КОД АЛЕКСАНДРОВЦА

Данашња црква св. Вазнесења у Кожетину код Александровца¹ саграђена је 1804. године,² што се види по сачуваном натпису који се налази изнад улазних врата на звонику цркве.³ Из истог натписа сазнајемо да је црква обновљена за време прве владе кнеза Милоша Обреновића. Иако је овом обновом, а нарочито дозиђивањем звоника 1851. г. грађевина у приличној мери променила свој првобитни изглед, она је својим архитектонским концептом и општим карактером задржала аутентична својства. С обзиром да је настала 1804. године — у најсудбоносијим данима новије српске историје, црква представља значајан субјекат наше сакралне архитектуре с почетка XIX века.⁴ У време када је саграђен односно дозидан звоник, црква је добила

нови иконостас који П. Васић приписује Живку Павловићу.⁵

На месту данашње цркве постојао је старији храм о чијем настанку и о другим важнијим појединостима из његове прошлости немамо никаквих података. В. Петковић⁶ говорећи у најкраћим цртама о садашњој цркви, наглашава да је она саграђена на месту старог храма, порушеног од Турака, служећи се при том конкретним извором.⁷ У оскудици података о овом старом здању, може нам бити од користи један запис којим се налази на Минеју за месец октобар, штампаном у Москви 1799. године. Минеј се чува у данашњој цркви. У овом запису⁸ који је исписан пре 1804. године — дакле у време када је стара црква још постојала, спомиње се „манастир кожетински“, што, очигледно, упућује не само на далеку традицију овог храма, већ и на његово манастирско устројство које нам уверљиво говори о његовом несумњивом култном значају и зачењу за овај крај. Мада је Кожегин веома старо насеље, тешко је предпоставити да је стари храм настао у Средњем веку, јер би се, вероватно, сачувао његов помен у било којем извору. Остаје могућност за основу предпоставку да је он настао у турском периоду, свакако у времену после обнове Пећке партијаршије 1557. године

¹ Жупски Александровац се некада звао Кожегин. Назив Кожегин задржала је најближа северозападна околина данашњег Александровца, где је — на заравни једног узвишења лоцирана црква.

² Митрополит Михаило, Православна српска црква у књажевству Србији, Београд 1874, 77, — наводи да је кожетинска црква подигнута 1803. г. што се не подудара са сачуваним подацима.

³ Натпис је уклесан у мермерну плочу правоугаоног облика. Текст тог натписа овако гласи: ОВАЈ КРАМ ВОЗНЕСЕЊА ГОСПОДЊЕГ ПОДИГНУТ ЈЕ 1804. ГО. ОБНОВЉЕН 1839. Г. ТОРОН ОЗИДАН 1851 Г. А ОПРАВЉЕН У У СВЕМУ 1893 ПОД УПРАВОМ ЦРКВЕНОГ ОДБОРА И ТО: ПРЕДСЕДНИК МАРКО БОГДАНОВИЋ. СВЕШТЕ. ПОДПРЕ. СВЕТОЗАР ПОПОВИЋ. ОВ. БЛАГАЈНИК НОВИЦА МИНИЋ. ТРГ. ЧЛАНОВИ ЈЕРЕМИЈА ЂУРЂЕВИЋ, ЂУРЂЕ СТОЈАДИНОВИЋ, РАДИВОЈЕ РАДОИЧИЋ, АРАНЂЕЛ ЖАРКОВИЋ, МИЛАН САВКОВИЋ, МИЛОРАД ЦВЕТКОВИЋ. И КАПЕТАН ОЖИЋ ЖУП. ЈЕРЕМИЈА ТЕРЗИЋ. ИЗРАДИ МАЈСТОР СТОЈАН МИЛОСАВЉЕВИЋ, ИЗ КРУШЕВЦА. ЦРКВЊ. СТЕ. МИЛЕТИЋ.

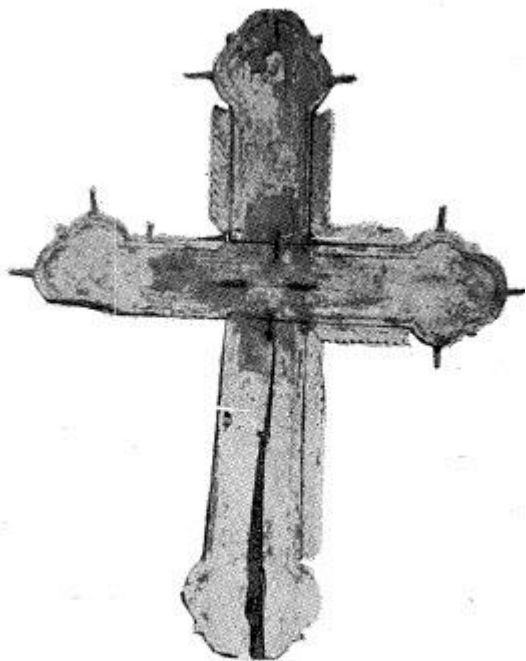
⁴ М. Коларић, Грађевине и грађевинари Србије од 1790. до 1839. године, *Зборник Музеја првог српског устанка*, I, Београд 1959, 5 — 10.

⁵ П. Васић, *Живко Павловић молер пожаревачки и његово доба*, Пожаревац 1968, 17, 25, 36 и 43.

⁶ Преглед црквених споменика кроз повесницу српског народа, Београд 1950, 148.

⁷ Н. Дучић, *Старинар*, VIII, 1—2 (1891), стр. 27.

⁸ Запис у целини гласи: *Сѣа кнѣга минѣй месеца октоврѣна шткѣспѣ Никола Рачићѣ оцѣ за дѣшѣ Милованѣ и сѣе за здравѣ и своѣмѣ домѣ с мандѣиѣ кожетинскѣ.*

1. Кожегин, код Александровца, црква св. Вазнесења, изглед са остацима крста Распећа
1. Kožetin, près de Aleksandrovac, église de st. Ascension, aspect de la croix avec les restes de la Crucification

Поред других реликвија које су некада биле саставни део инвентара ове цркве,⁹ о чијим димензијама, изгледу и архитектонском концепту немамо никаквих података, сачувани су неки делови од старог иконостаса, о којима ће у овом чланку бити речи, с обзиром на њихову несумњиву ликовну вредност.¹⁰ Ове делове сачињавају крст са представом Распећа и икона са стојећом фигуром св. Богородице која је била постављена крај крста. О осталим фрагментарно сачуваним деловима не може бити говора, јер су толико пропали да су постали потпуно обезличени.

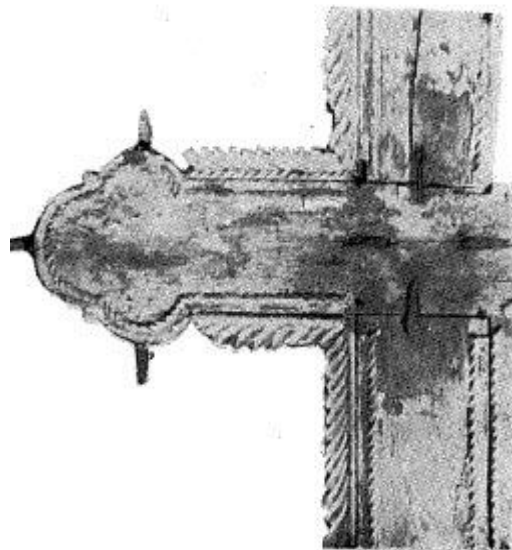
Крст је тако оштећен да се од представе Распећа није ништа очувало. Видљиви су само трагови боје (зелена и златна) и мести-

⁹ Пре неколико година пронађена је плоча са амвона старе цркве на удаљењу од близу 1 км која се сада налази у новој цркви. Осим тога, у цркви се чува знатан број старих штампаних богослужбених књига које су се некада налазиле и биле у употреби у старој цркви.

¹⁰ Ови делови иконостаса налазили су се на звонику садашње цркве. Пронашли су их Обренија Вукадин и Љубомир Пецић, чланови стручне екипе Завода из Краљева која је вршила рекогносцирање терена општине Александровац.

мично делови Христовог тела као и остаци симбола јеванђелиста који су били насликани у тролисним проширењима кракова крста. Дужина крста без украсних додатака на овим краковима о чијем присуству сведоче сачувани кованице који су те дуборезне украсе причвршћавали за кракове, износи 110 см., а ширина (такође без украсних додатака) 78 см. Дебљина кракова крста, који је рађен од липове даске, износи 2,3 см. Ширина сваког крака је 20 см. Занимљива је дуборезна обрада крста. Површину на којој је била насликана представа Христовог Распећа са симболима јеванђелиста, уоквирују, обимом ових кракова, две траке у облику тордираног ужета, између којих постоји растојање од 1,5 см. Дебљина тордираног ужета износи 0,8 см. Спољни обим кракова обликован је дуборезним оквиром сачињеним од траке испуњене лишћем, чија је ширина 2,5 см. Овај део крста, као и остали дуборезни делови, украшен је златним листићима чији су остаци једва приметни. Тролисни завршеци свих кракова, као што је речено, имали су посебне дуборезне додатке, вероватно у облику стилизованог лишћа и цветова као што је, судећи по неким аналогијама, био доста чест случај.

Много занимљивији и далеко очуванији део иконостаса јесте икона св. Богородице. Носач сликане представе је од липовог дрвета — једноделне даске чија је дебљина

2. Кожегин, код Александровца, црква св. Вазнесења, изглед крста са остацима Распећа, детаљ

2. Kožetin, près de Aleksandrovac, église de st. Ascension aspect de la croix avec les restes de la Crucification

3 см. Богородица је била насликана на удубљеној површини коју оивичавају два тордирана стубића са капителима који носе лук. Величина, сликаног поља је 13 x 24,5 см. Ширина тордираног стубића је 0,9 см. а дебљина 1,2 см. Тордирани стубићи се ослањају на доњу ивицу — постоље, обликовано у виду дуборезних заобљених листића који више личе на астрагале. Троугласто удубљена поља лево и десно од лука нису посебно сликана, већ само тамно тонирана. Икона се у горњем делу интересантно завршава. Овај полукружни удубљени простор с доње стране оивичен је траком која се наслања на спољну ивицу лука, изведену листоликим удубљењима. Лево и десно он је омеђен двочланом траком са проширењима у облику троллиста. На врху ова трака се, вероватно, завршавала троллистном формом која сада не постоји, јер је уништена. У средини овог простора изведена је пластична розета. Вертикална удубљења — канелуре обојени су црвено, а розета, двочлана трака са троллистним украсима, тордирани стубићи, капители, лук и остали дуборезни делови, осим поља усред којег је розета, обојени су златом у облику листића. Носач иконе који се ужљебљивао у постоље на иконостасу био је, такође, украшен сликаном декорацијом: на тамнозеленом позађу насликани су жутом бојом орнаменти у облику стилизованог лишћа.

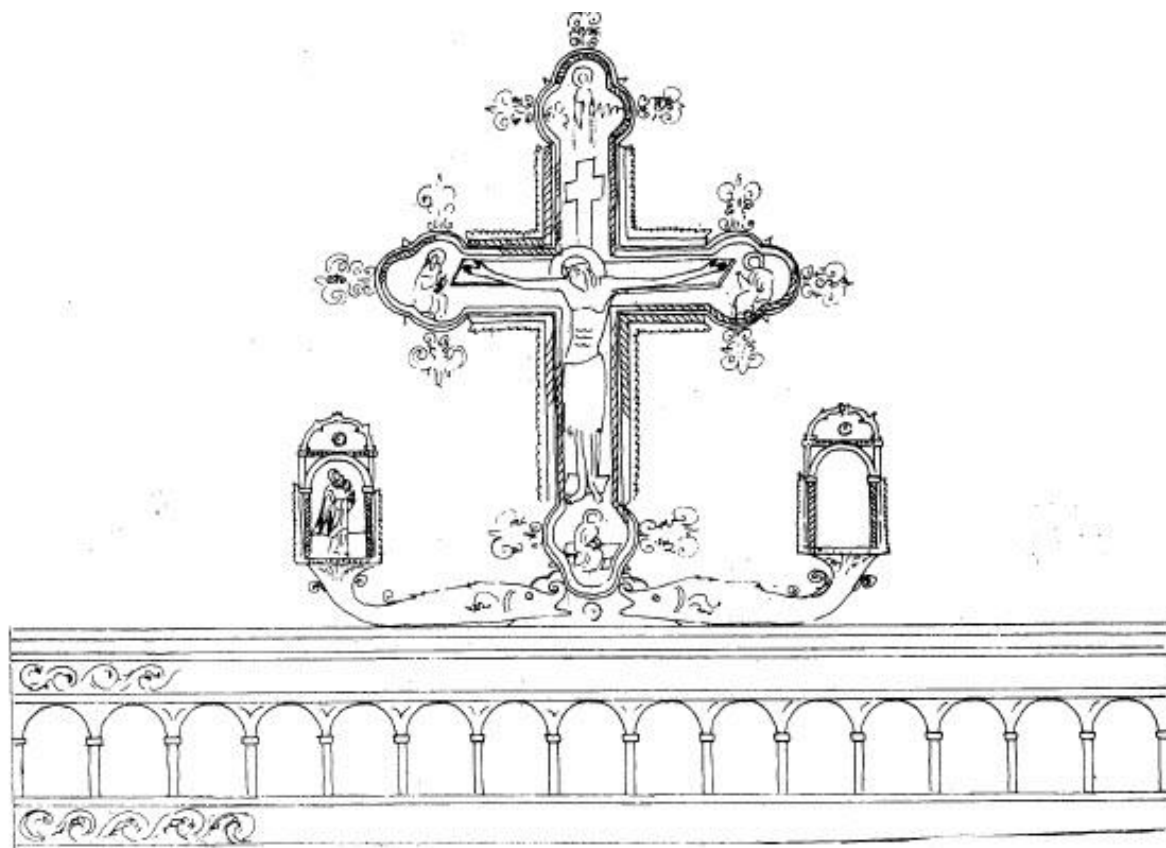
Темељ сликаних декорација израђен је од гипсаног слоја дебљине око 1 мм. Позадина је у доњем делу тамнозелена, а у горњем златна. Богородица је представљена у уобичајеном стојећем ставу: окренута распетом Христу, са лицем наслоњеним на шаку леве руке и са десном руком којом показује на Христа. Витка и елегантна фигура Богородице одевена је у зелену хаљину чији су оковратник и рубови рукава украшени златом. Над хаљином је цинобер мафорион са драперијама тамнозелене и плаве боје. Испод мафориона видљива је византијска капа плавкастосиве боје. Ореол је дискретно извучен тамножутим бојом у облику правилног круга. Испуњен је, као и позадина, златним листићима. Си гнатура $\text{M}^{\text{P}} \text{ΘΥ}$ писана је црвеним словима величине 1 см. Лице је пластично обрађено. Инкарнат је изведен комбинацијом окера и ружичасте боје. Осенчења су дата тамнозеленом бојом и мрким тоновима, док су осветљења изведена пажљивим намазима беле боје. У третману физиономије Богородице до изражаја су више дошла сликарска, односно колористичка, него цртачка својства.

3. Кожегин, код Александровца, црква св. Вазнесења, икона св. Богородице са Распећа
3. Kožetin, près de Aleksandrovac, église de st. Ascension icône de la sainte-Vierge de la Crucification

Непознати аутор овог иконостаса је врло солидан мајстор. Његове цртачке способности са осећањем за племенитост пропорција, увршћавају га међу наше значајније али непознате сликарске индивидуалности. Кад се томе додају његова сасвим коректна колористичка и друга сликарска знања, онда се без двоумљења може рећи да овај иконописац улази у мали круг врских сликара свог времена.

Дуборезне творевине присутне на остацима овог иконостаса не пружају довољно

4. Кожегин, код Александровца, црква св. Вазнесења, реконструкција горњег дела старог иконостаса (цртеж С. Ђорђевића)

4. Kožetin, près de Aleksandrovac, église de st. Vaznesenja, reconstruction de la partie supérieure de la vieille iconostase (dessin de S. Dordević)

могућности да се донесе прецизнији суд о њиховој ликовној вредности, или о стилској припадности, односно о времену настанка. Орнамента на крсту је скоро потпуно уништена. О његовом потпуном изгледу можемо само да наслућујемо. Остали делови иконостаса на којима је дуборезна орнамента дошла више до изражаја и чији би се систем и начин обраде боље могао сагледати, нису, нажалост, сачувани. Недостају нам царске двери, архитравна плоча и други делови иконостаса да би могли на основу њих да стекнемо пуну представу о свим значајнијим карактеристикама. Доста добро очувани дуборезни украси на икони са св. Богородицом не пружају нам довољно података за целовитију оцену ове дуборезне пластике, мада су нека својства сасвим евидентна. Поред других елемената, садржаних у сликаној представи Богородице, начин на који је горњи део иконе у дуборезном смислу завршен — двоструки лук са исламском посувраћеношћу, упућује на

чињеницу да је иконостас настао у турском периоду. Мада пластична израженост у дуборезној обради ове иконе указује на могућност да је иконостас у кожетинској цркви, за чију се реконструкцију горњег дела на основу сачуваних остатака и аналогија може учинити одређени предлог (види сл. 4.), настао у духу Пећке дуборезне школе,¹¹ ипак је, чини нам се, тешко ово остварење везати директно за мајстора који је припадао овом уметничком кругу. Тешкоће долазе отуда што иконостас није сачуван у неопходној мери на основу које би се могла извршити дубља анализа са закључцима који би потврдили ову претпоставку. Ако пођемо од чињенице да је један те исти мајстор радио и дуборез и иконописне декорације, што је био најчешћи случај,¹² није те-

¹¹ М. Ђоровић — Љубинковић, Средњевековни дуборез у источним областима Југославије, Београд 1965, 90.

¹² Ђ. Мазалић, Сликарска уметност у Босни и Херцеговини у турско доба (1500—1878), Сарајево 1965.

шко констатовати да је аутор кожетинског иконостаса био бољи сликар него дуборезац, мада му се никако не могу оспорити његове дуборезачке способности.

Непознатог мајстора овог иконостаса треба тражити међу анонимним иконописцима на почетку XVII века који су, поред несумњивог талента, образовани на најбољим традицијама нашег средњовековног сликарског стварања, а посебно иконописне делатности. Сасвим је очигледно да је Богородица сликана у духу оних сликарских схватања која су била карактеристична за прву половину XIV века у Србији односно Македонији.

Између две значајне уметничке појаве у српском сликарству у другој половини Митрофановића, наш иконописац је могао да

израсте у солидног сликара, инспиришући се драгоценим ликовним наслеђем XIV века и креативним узорима својих великих савременика. Његове уметничке вредности лакше се могу објаснити уколико је непосредно припадао некој од познатих сликарских радионица у којој се формирао као комплетан стваралац, него ако је као сликар и дуборезац растао ван тих уметничких средишта. Уколико је у питању ово друго, онда би била на месту констатација да се ради о једној доста изузетној и врло занимљивој и лепој уметничкој појави чији су доприноси обогатили и употпунили разноврсност и разумејеност нашег сликарског стварања у XVII веку.

Радомир СТАНИЋ

LES PARTIES DE L'ICONOSTASE DE VIEILLE ÉGLISE À ALEKSANDROVAC

A la place de l'église actuelle de St. Vaznesenja, à Aleksandrovac, qui a été élevée en 1804, se trouvait autrefois une vieille église que les turcs ont détruite. Des parties de l'iconostase de ce vieux temple ont été conservées et cela: La crucifixion du Christ et une icône représentant la SainteVierge. La croix est très endommagée, de façon que de la partie de la crucifixion presque rien n'est conserve. L'icône est toutefois tout à fait bien conservée, A juger d'après les parties con-

servées l'iconostase de la vieille église à Kožetina, est une création de sculpture sur bois et peinturale très solide qui, probablement date du début du XVIIème siècle. On ne connaît pas l'auteur de l'iconostase, mais il est évident qu'il s'agit là d'un peintre d'icônes plein de talent et qui a été éduqué d'après les meilleures traditions de la création peinturale moyenageuse serbe.

Radomir Stanić

